

УДК 338.637

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ

Чернуха Т.Е., Ємцев В.І.

Національний університет харчових технологій

У статті досліджено основні тенденції та проблеми розвитку ринку молочної продукції в Україні. Особливу увагу приділено аналізу проблем виробництва молока, структури молока за якістю, експорту та імпорту основних видів молочної продукції. Запропоновано можливі напрямки покращення функціонування ринку молочної продукції в Україні.

Ключові слова: молоко, виробництво молочної продукції, експорт, імпорт, якість, конкурентоспроможність.

Постановка проблеми. Молоко та молочні продукти є незамінними продуктами у раціональному раціоні людини. Однак останнім часом для молочного ринку характерна певна нестабільність, яка обумовлена різними факторами: скороченням поголів'я корів та обсягів виробництва молока, недостатньою кількістю сировини та її невідповідністю за якістю стандартам ЄС, зниження внутрішнього попиту на молочну продукцію через низький рівень платоспроможності населення, наслідками впливу світової молочної кризи тощо. Існуючий стан вимагає проведення подальших досліджень з метою визначення напрямків подолання існуючих проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми та перспективи розвитку ринку молочної продукції в Україні були розглянуті у працях багатьох науковців, зокрема: П.С. Березівського, Т.Л. Мостенської, С.О. Степанчук, Ю.А. Тарасової, В.М. Ціхановської та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи різноманітні аспекти функціонування ринку молочних продуктів треба враховувати, що зовнішнє середовище динамічно змінюється, тому виникає потреба постійного дослідження змісту змін та їх впливу на ринок молочної продукції, а також пошуку нових напрямків його розвитку.

Мета статті. Метою цієї роботи є аналіз сучасного стану ринку молочних продуктів, проблем його розвитку та визначення основних напрямків покращення ситуації на ньому.

Виклад основного матеріалу. Світ потребує все більше молока. Це обумовлено не тільки зростанням кількості населення, а й підвищенням рівня споживання молока та молочних продуктів завдяки зростанню добробуту та інвестицій у розвиток молочної галузі та продуктів. Нині у світі виробляється 876 млн. т молока. Молоч-

на галузь обслуговує понад 7 млрд. споживачів та є засобом для існування 1 млрд. людей, задіяних у молочному ланцюжку. Однак динаміка обсягів реалізації на вітчизняному ринку молочних продуктів має негативний тренд (табл. 1).

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що обсяг виробництва молока у 2017 р. у порівнянні з 2010 р. зменшився на 8,61% і має загальний негативний тренд, що обумовило зменшення обсягів молока, яке надійшло на переробку до молокопереробних підприємств.

Основною причиною такої тенденції на ринку молочних продуктів є зменшення поголів'я корів та зміна структури господарств де вони утримуються (табл. 2).

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що протягом останніх 8 років поголів'я ВРХ знизилася на 23,68% (-1143 тис. голів), у тому числі корів – на 22,92% (-627 тис. голів). Ця тенденція продовжувалась і у 2016 р., коли поголів'я великої рогатої худоби знизилася на 1,79% (-67 тис. голів), у тому числі корів – на 2,68% (-58 тис. голів). Проте застосування нових технологій відгодівлі, підвищення якості кормів, відновлення племінної роботи у сільгоспідприємствах, які займаються молочарством призвело до зростання продуктивності корів. Так, в 2017 р. порівняно з 2010 р. надій на одну корову збільшився на 738 кг або 18,08%, що зумовило сповільнення падіння обсягів виробництва молока.

Можна зробити висновок, що зменшення виробництва молока в довгостроковій перспективі є очевидним. Основними причинами цього є спад виробництва в господарствах населення та низькі темпи приросту у великотоварних підприємствах, хоча рівень концентрації та спеціалізації їх постійно зростає.

Виробництво молока залишається дрібнотоварним. Так, ферми з поголів'ям 500 корів і біль-

Таблиця 1

Динаміка обсягів виробництва та переробки молока в Україні

Показник	Роки								Темп зміни 2017 / 2010 рр., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Вироблено молока, тис. т	11248	11086	11377	11488	11133	10615	10382	10280	91,39
Надійшло молока на переробні підприємства, всього, тис. т	4793	4615	4716	4570	4647	4251	4183	4348	90,72
Куплено всього, тис. т, у тому числі:									
у підприємств, тис. т	4737	4547	4691	4545	4616	4089	3910	3928	82,92
у населення, тис. т	1890	2030	2278	2325	2428	2412	2512	2688	142,22
	2544	2155	2007	1824	1737	1346	1198	1239	48,7

Джерело: складено автором на основі [1, 2]

ше утримують 43,5% від загальної чисельності поголів'я у сільськогосподарських підприємствах та виробляють 65% молока. За період з 2010 р. ця група господарств наростила виробництво молока на 53%. Економічна ефективність молочного скотарства в них стабільно висока. Втім обсяги виробництва молока становлять лише 15,2% від внутрішньої потреби.

В той же час можна спрогнозувати, що не дивлячись на загальну тенденцію щодо скорочення обсягів виробництва молока в Україні, дефіциту його на внутрішньому ринку не буде. Цей прогноз можна аргументувати зменшенням чисельності населення і скорочення рівня споживання молока та молочних продуктів протягом останніх років.

Результати досліджень свідчать, що за цей період змінилась і структура джерел постачання молочної сировини на молокопереробні підприємства. Так у 2017 р. переробники закупили у сільгоспідприємств 68% молока (2,69 млн. т, приріст 7%), що надійшло на переробку, а у населення – 32% (1,24 млн. т, приріст всього 3,5%). У 2017 р. у сільськогосподарських підприємств було закуплено на 42,22% більше проти 2010 р., що свідчить про зменшення закупок молока у населення на 51,3% [2].

Тенденцію до збільшення закупки молока у сільськогосподарських підприємств можна пояснити забезпечення ними стабільних обсягів молока з більш високою якістю. Крім того, для сільгоспідприємств виробників молока, основним каналом його збуту залишаються переробні підприємства, які закупають близько 42,3% усієї сировини.

На сьогоднішній день виробництвом молока займаються в усіх областях України. Шість областей поставили переробникам більше 250 тис. т молока, а їх частка в загальному обсязі поставок припадає близько 56%. Лідером є Вінницька область (близько 700 тис. т). До трійки лідерів входить Полтавська область (482 тис. т) і Київська область (360 тис. т). Однак, якщо у Вінницькому

регіоні поставки молока на переробку в минулому році зросли на 13%, то на Київщині, навпаки, знизилися на 14%, а у Полтавській області майже не змінилися [1, 2]. В той же час дефіцит молочної сировини, і через це у нас виникає таке явище як сезонність.

За період, що досліджується, відбулась зміна обсягів виробництва молочних продуктів (рис. 1).

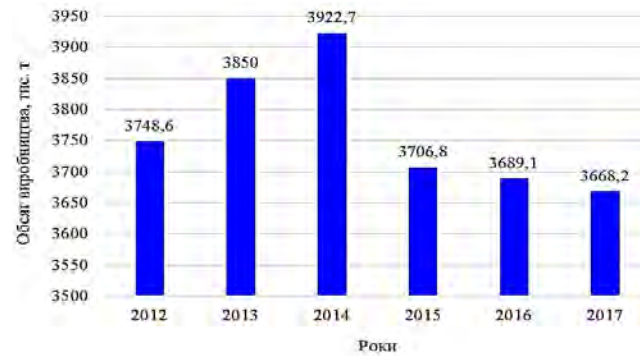

Рис. 1. Динаміка виробництва молочних продуктів в Україні протягом 2012-2017 рр. [1, 2, 3]

Аналіз проведених даних дозволяє зробити висновок про те, що найбільший обсяг виробництва молочних продуктів спостерігався в 2014 р. (3922,7 тис. т). У 2017 р в Україні було вироблено 3668,2 тис. т молочних продуктів, що на 20,9 тис. т. менше, ніж у 2016-му та на 254,2 тис. т. менше, ніж в 2014 р. Спад обсягів виробництва молочних продуктів відбувся за рахунок падіння обсягів виробництва молока. Відповідно змінюється структура виробництва молочних продуктів в Україні.

Аналіз даних таблиці 3 дозволяє зробити висновок, що по товарній групі молоко рідке оброблене у 2017 р. спостерігається збільшення на 4,17% (+38 тис. т) проти 2012 р., та відбулося зменшення на 1,14% (-11 тис. т) у порівнянні з 2016 р.

Виробництво вершкового масла за 2017 рік порівняно з збільшилося на 21,9% (+19,4 тис. т) проти

Таблиця 2

Динаміка поголів'я великої рогатої худоби та надою на 1 корову в Україні

Показник	Роки								Темп зміни за 2017 / 2010 рр., %
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Велика рогата худоба, тис. голів:	4826	4494	4426	4645	4534	3884	3750	3683	76,32
у тому числі корови, тис. голів	2736	2631	2582	2554	2509	2263	2167	2109	77,08
Надій на одну корову, кг	4082	4174	4361	4446	4508	4644	4735	4820	118,08

Джерело: складено автором на основі [1]

Таблиця 3

Динаміка обсягів виробництва молочних продуктів в Україні

Види продукції	Роки						Темп зміни за 2017 / 2012 рр., %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
Молоко рідке оброблене (пастеризоване, стерилізоване, гомогенізоване, топлене, пептизоване), тис. т	912	972	1117	972	961	950	104,17
Масло вершкове, тис. т	88,6	94,3	114	102	103	108	121,90
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), тис. т	79,0	83,7	74,7	67,8	70,1	67,2	85,06
Сири сичужні та плавлені, тис. т	168	165	130	124	113	120	71,43
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, тис. т	489	522	473	426	426	406	83,03

Джерело: складено автором на основі [1]

2012 р., та збільшилось на 4,85% (+5 тис. т) в порівнянні з 2016 р., а виробництво сиру свіжого навпаки, зменшилось у 2016 р. на 4,14% (-2,9 тис. т).

Також у 2017 р. було відбувся приріст обсягів виробництва сичужного сиру. У порівнянні з 2016 р. приріст становив 6,19% (+7 тис. т), а проти 2012 р., навпаки відбулося зменшення на 28,57% (-48 тис. т). Виробництво йогуртів у 2017 році порівняно з 2012 роком зменшилось на 16,97% (-83 тис. т), та зменшилось на 4,69% (-20 тис. т) проти 2016 р. Загалом група продукції, де нарощено обсяг випуску в діапазоні від +1 до +41%, травень 2017 р./травень 2016 р. виглядає наступним чином: молоко та сир кисломолочний для дитячого харчування, вершки товарні, масло вершкове, сир свіжий неферментований, сирний продукт (напівтвердий), сир плавлений і сирний продукт, сир жирний, кисломолочні продукти, йогурти, дитяче харчування (сухе) на молочній основі.

Важливим фактором, що стримує виробництво молочної продукції є ціна на сировину. Попередні роки різниця між ціною на молоко «екстра», вищий та перший ґатунки була в межах 2-3%. Це досить мала розбіжність, яка не давала можливості компенсувати витрати на виробництво високоякісного молока. У 2017 р. різниця в ціні молока «екстра» та вищого ґатунку склала близько 6%. Це свідчить про підвищений попит на якісну сировину з боку переробників, що буде стимулювати збільшення виробництва високоякісного молока. Середньорічна ціна на молоко ґатунку «екстра» склала 9 грн./кг з урахування ПДВ, що на 36% вище ціни 2016 р. Молоко вищого ґатунку реалізовувалось за ціною 8,51 грн (+34,12%). При цьому, найбільше зросла середньорічна ціна на перший ґатунку (+49%) – 8,24 грн/кг [4].

Треба відзначити, що середні закупівельні ціни мають загальну тенденцію до зростання (табл. 4).

Таблиця 4
Середні ціни купівлі молока
всіх видів 2015-2016 рр.

Рік	Ціна, грн./т
2014	3117,2
2015	3770
2016	4713,1
Темп зміни 2016/2014 рр., %	151,19

Джерело: складено автором на основі [1]

Основними причинами зростання закупівельних цін на молоко є його зростання собівартості його виробництва, скорочення поголів'я корів та досить низька їх продуктивність.

Молочна продукція – важлива та фізіологічно необхідна частина раціону харчування населен-

ня України. Річна норма споживання молока на душу населення в Україні становить 380-390 кг. Для порівняння – у Франції 440 кг, а в країнах Скандинавії – 500 кг [5]. Однак, ситуація, що склалася в тваринництві та в молокопереробній галузі, призвела до того, що споживання молочних продуктів скорочується через їх різке подорожчання, низький рівень доходів населення та зміну структуру витрат домогосподарств (табл. 5).

Питання підвищення якості молока дуже складно вирішувати за умови його дефіциту саме тому більшість молокопереробних підприємств вимушено використовують молоко, що не завжди відповідає стандартам екстра та вищого ґатунків за ДСТУ (рис. 2).

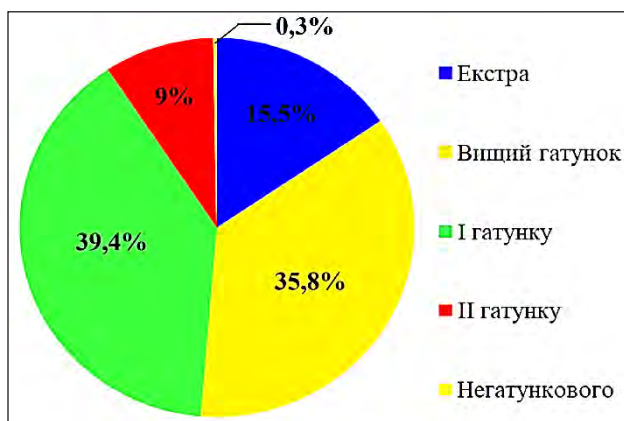

Рис. 2. Структуру молока, що надійшло на переробку за 9 місяців 2017 р. [2]

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки, що у 2017 р. частка молока ґатунку «екстра» закупленого переробними підприємствами у сільгосп підприємств, становила 16,4%. При цьому, обсяги виробництва молока екстра-класу сільськогосподарськими підприємствами зросли на 1,8% у 2017 р., проти 2016 р. Від населення на переробку надходить молоко другого ґатунку (87% від загального обсягу). Тому, частка ґатунку «екстра» у структурі зданого на переробку склала 15,5% (13,8% у 2016-му), частка вищого – 35,8% (36,4% у 2016-му), а першого – 39,4% (43% у 2016-му) [6].

Важливим аспектом формування ринку молока в Україні є конкурентна ситуація на ньому. Як показав проведений аналіз, існує група підприємств-лідерів, що займають частку ринку близько 60% (рис. 3).

Вітчизняні молокопереробні підприємства у 2017 р. збільшили експорт молочних продуктів на 82,4%, тобто реально практично подвоїли обсяги експорту. Що стосується імпорту молочних продуктів, треба зазначити, що його обсяги були

Таблиця 5

Динаміка споживання молочних продуктів в Україні

Показник	Роки						Темп зміни за 2016 / 2000 рр., %
	2000	2012	2013	2014	2015	2016	
Фонд споживання молока та молочних продуктів, тис. т	9788	9797	10050	9581	8995	8942	91,35
Споживання молока та молочних продуктів, на одну особу за рік, кг	199,1	214,9	220,9	222,8	209,9	209,5	105,22

Джерело: складено автором на основі [3]

Обсяги експорту та імпорту молочної продукції за 2016-2017 рр.

Найменування продукції	Імпорт, т		Темп зміни, %	Експорт, т		Темп зміни, %
	2016 р.	2017 р.		2016 р.	2017 р.	
Молоко та вершки, не згущені	586	837	142,83	10489	14062	134,06
Молоко та вершки, згущені	1087	1700	156,39	51855	46830	90,31
Маслянка, ферментовані або сквашені молоко та вершки	2587	3612	139,62	2854	3711	130,03
Молочна сироватка	729	1383	189,71	23872	31937	133,78
Масло вершкове	1083	751	69,34	12032	30422	252,84
Сири	7058	10010	141,82	8051	9051	112,42

Джерело: складено автором на основі [8]

набагато менше, ніж експорту, але у відносному вимірі він значно виріс (табл. 6).

Рис. 3. Чистки ринку виробників молочної продукції в Україні у 2017 р. [7]

В основному, спостерігається зростання експорту по всім найменуванням, крім масла вершкового (-332 т), в 2017 р. порівняно з 2016 роком обсяг імпорту зріс майже по всім категоріям, окрім молока та вершків згущених (-5025 т).

Висновки і пропозиції. На основі проведеного аналізу, можна виділити наступні фактори, що

стримують розвиток ринку молочних продуктів: зниження поголів'я корів, дефіцит якісного молока, невідповідність сировини стандартам ЄС, зниження попиту на продукти переробки в зв'язку із низькою купівельною спроможністю населення.

Для вирішення проблеми зі щорічним зменшення поголів'я корів необхідно залучення інвестицій для створення належних умов утримання корів, а саме: придбання або модернізація обладнання для оптимізованої годівлі тварин, реконструкція приміщень, де вони перебувають, а також забезпечення поголів'я високоякісним кормом та вчасне здійснення вакцинації.

Основними чинниками неякісної сировини в Україні є: порушення санітарно-гігієнічних умов виробництва молока, неналежний контроль якості, відсутність «холодної» логістики». Тому необхідне створення об'єднань виробників молока в кооперативи з метою створення умов для поліпшення якості молока.

Список літератури:

1. Статистичний збірник «Статистичний щорічник України». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Статистичні бюлетені «Надходження продукції тваринництва на переробні підприємства» за 2010-2017 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Статистичний збірник «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» за 2010-2017 рр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Аграрний 2017-й: рік росту молочної галузі / Agravery – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/agrarnij-2017-j-rik-rostu-molocnoi-galuzi>.
5. Тарасова Ю.А. Стан та перспективи розвитку молочної галузі України // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. праць; за ред. М.І. Зверякова (голов. ред.) та ін. – Одеса: Одеський національний економічний університет. – 2017. – № 1 (62). – С. 149-156.
6. Майже 90% молока від населення становить саме другий ґатунок / Agravery – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agravery.com/uk/posts/show/majze-90-moloka-vid-naselenna-stanovit-same-drugij-gatunok>.
7. ТОП-10 производителей молочной и молокосодержащей продукции 2017 / Latifundist. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://latifundist.com/rating/top-10-proizvoditelej-molochnoj-i-molokosoderzhashchej-produktsii-2017>.
8. Державна фіскальна служба України / Офіційний портал – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>.

Чернуха Т.Э., Емцев В.И.

Национальный университет пищевых технологий

ТЕНДЕНЦИИ И ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье исследованы основные тенденции и проблемы развития рынка молочной продукции в Украине. Особое внимание уделено анализу проблем производства молока, структуре молока по качеству, экспорта и импорта основных видов молочной продукции. Предложены возможные направления улучшения функционирования рынка молочной продукции в Украине.

Ключевые слова: молоко, производство молока и молочной продукции, экспорт, импорт, качество, производители молочной продукции.

Chernukha T.E., Yemtsev V.I.

National University of Food Technologies

TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT OF DAIRY PRODUCTS MARKET IN UKRAINE

Summary

The article examines the main trends and problems of dairy market development in Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of problems of milk production, the structure of milk quality, exports and imports of major types of dairy products. Proposed ways to improve the functioning of the dairy market in Ukraine.

Keywords: milk, milk and dairy production, export, import, quality, dairy producers.